

Teologinių ir filosofinių sąvokų vertimo problemos *Evangelijoje pagal Pilypą*

Gražina Kelmelytė

Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas grazinakelmelyte@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama teologinių ir filosofinių sąvokų vertimo problematika apokrifiniame *Evangelijos pagal Pilypą* tekste. Šis gnostiniam valentinizmui priskiriamas evangelijos originalas buvo parašytas senąja graikų kalba, tačiau išliko tik koptiškai. Tokia teksto vertimo istorija leidžia pažvelgti į įvairiuose ankstyvajai krikščionybei priskiriamuose veikaluose atsispindėjusį teologinių ir filosofinių sąvokų kitimą ir jų vartojimą heterodoksiniuose kontekstuose. *Evangelijos pagal Pilypą* savitumas atsiskleidžia per jos fragmentiškumą, naratyvo nebuvimą, kompiliacinį pobūdį, trūkstamą aiškią struktūrą. Šie evangelijos aspektai iškelia klausimą apie tekste vartojamų sąvokų koherentiškumą. Iš pirmo žvilgsnio nėra aišku, ar iš graikų kalbos į koptų kalbą išversta sąvoka atspindi tapatų konceptą, ar įgyja papildomų konotacijų.

Reikšminiai žodžiai: Nag Hammadi, koptų kalba, ankstyvoji krikščionybė, Naujojo Testamento apokrifai, gnosticismas, *Evangelija pagal Pilypą*.

Translation problems of theological and philosophical concepts in the *Gospel according to Philip*

Summary. This article discusses the translation problems of theological and philosophical concepts in the apocryphal *Gospel according to Philip*. This text attributed to Valentinian Gnosticism originally was written in ancient Greek language, although now it is extant only in Coptic. The translation history of this gospel allows glancing at the transformation of theological and philosophical concepts in the texts of Early Christianity and their usage in heterodox contexts. The uniqueness of the *Gospel according to Philip* is revealed in its fragmentary character, lack of narrative and clear structure. All these aspects raise the question about the coherence of the theological and philosophical concepts used in the text. At first sight, it is not evident if the concept translated from Greek to Coptic reflects the identical concept or if concept gains additional connotation.

Keywords: Nag Hammadi, coptic language, early christianity, New Testament apocrypha, Valentinian Gnosticism, *Gospel according to Philip*.

I. *Evangelijos pagal Pilypą* tekstas

Evangelija pagal Pilypą yra III amžiaus antros pusės veikalas, priklausantis Nag Hammadi bibliotekos rankraščių rinkiniui, 1945 m. rastam Aukštutiniam Egipte, Nag Hammadi mieste. Tekstas tikriausiai parašytas Sirijoje, galimai Edesoje arba Antiochijoje (Isenberg,

Received: 03/09/2019. Accepted: 08/11/2019

Copyright © Gražina Kelmelytė, 2019. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

1989, 193)¹. Manoma, jog *Evangelijos pagal Pilypą* originalas parašytas graikų kalba, tačiau mūsų laikus pasiekė tik šios evangelijos vertimas į koptų kalbą.

Tekstas įvardijamas kaip *Evangelija pagal Pilypą* pačioje pabaigoje (86, 18–19)². Ši pavadinimą galimai pridėjo vėlesni perrašinėtojai, nes apaštalas Pilypas veikale minimas tik vieną kartą (73, 8)³. Žanro prasme tekstą taip pat sunku įvardyti kaip *evangeliją* – veikale nėra naratyvo. *Evangelija pagal Pilypą* neprimena ir gnostinių reveliacinių dialogų. Iš pirmo žvilgsnio tekstą žanriškai būtų galima sieti su *Evangelija pagal Tomą*, neretai vadinamą pasakymų (λογία) rinkiniu. Tačiau, evangeliją tiriant atidžiau, pastebėta, jog veikalas veikia primena įvairių literatūrinių formų ištraukų rinkinį: aforizmų ir analogijų; parabolų ir parainezijų, dialogų, bibliinių egzegezių – tai tam tikras *florilegium*, savo struktūra turbūt artimiausias *Excerpta ex Theodoto* rinkiniui (Isenberg, 1989, 123).

Nepaisant teksto fragmentiškumo, daugelis tyrėjų pritaria, jog veikalą vienija struktūrizuojanti idėja, atspindinti jei ne vieno autoriaus, tai bent jau vienos religinės bendruomenės teologinius interesus (Marjanen, 1996, 149). Dažnai ryšiai tarp vienas po kito einančių teksto vienetų nėra aiškūs, tačiau galima pastebėti tam tikras vyraujančias temas: sakramentų praktika, etinė teksto bendruomenei priklausančio gnostiko pozicija (Isenberg, 1989, 132).

Evangeliją pagal Pilypą neabejotinai galima priskirti gnosticizmo religinei srovei. Tyrėjų manymu, veikalas priklauso gnostinio valentinizmo atšakai⁴. Kituose valentinizmui priskiriamuose tekstuose, tokiuose kaip *Tiesos Evangelija*, *Tridalis traktatas*, *Traktatas apie prisikėlimą*, *Laiškas Florai*, taip pat kalbama apie aukštesniąją ir žemesniąją Išmintis, apie prigimties (φύσις) doktriną (t. y. žmonių rasės skirstymą į pneumatikus, psichikus ir hilikus), išganyką kaip vedybinę sąjungą tarp žmogaus ir jo angeliškojo atitiktens⁵.

Evangelijoje pagal Pilypą aprašomos sakramentinės praktikos nedetalizuojamos, iš to galima spręsti tekstą buvus ne eksoteriniu, bet ezoteriniu, t. y. skirtu ritualą ir sakramentus jau gerai pažįstantiems pasekėjams⁶. Šios praktikos aprašomos netiesiogiai ir gana mįslingai, tačiau galima daryti išvadą jas buvus panašias į kitų ankstyvosios krikščionybės bendruomenių, nors jų reikšmė bei interpretacija ir skyrėsi⁷.

Veikalo autoriui ar redaktoriui buvo žinoma ir vėliau kanoninė tapusi raštų tradicija. Tekste cituojamos ar parafrazuojamos evangelijos pagal Matą, Joną, apaštalo Pauliaus laišakai, kalbama apie Senojo Testamento Pradžios knygą, ypač perinterpretuojat Adomo ir Ievos istoriją.

¹ Kaip ir daugelio Nag Hammadi tekstų atveju, tiksli *Evangelijos pagal Pilypą* parašymo data ir vieta nėra aiški. Skirtingi tyrėjai šio teksto parašymo laiką pateikia maždaug II–III amžių rėmuose (plg.: Wilson, R. McL. 1962. *The Gospel of Philip*. London: A. R. Mowbray & Co. Limited, 3).

² II Nag Hammadi bibliotekos rankraštis yra sunumeruotas pagal ARE-UNESCO faksimilės leidimą, išleista 1974 m. (*Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices: Codex II*. Leiden: Brill, 1974).

³ 73, 8: **ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΠΑΠΟΣΤΟΛΟΣ** πεχαυ κε ιωσνφ πρδιδωφ αφτωσε πνογπαρλεϊκος δε νεφρηρα πρηφρε ερογν ετεφ-τεχνη (**Apaštalas Pilypas** pasakė: „Juozapas dailidė pasodino sodą, nes jo amatui reikėjo medienos.“) Čia ir toliau pateikiamas autorės vertimas iš koptų kalbos.

⁴ Plg.: Thomassen, Einar. 1997: How Valentinian is the Gospel of Philip. *Nag Hammadi Library after Fifty Years*. John E. Turner, Anne McGuire, eds. Leiden: Brill, 251.

⁵ Turner, Martha Lee. 1996. *Gospel according to Philip. The Sources and Coherence of an Early Christian Collection*. Leiden: Brill, 7.

⁶ Isenberg, Wesley W, *op.cit.*, 134.

⁷ Turner, Martha Lee, *op.cit.*, 7.

II. *Evangelijos pagal Pilypą kalba ir sąvokų skirstymo ypatybės*

Nag Hammadi bibliotekos tekstams neretai būdinga, jog viename veikale vartojami keli koptų kalbos dialektai. Tai ypač pasakytina apie II Nag Hammadi bibliotekos kodeksą, kuriam priklauso *Evangelija pagal Pilypą*. Šiame tekste persikloja subachmiminis (A²) ir sahidiskas (S) koptų kalbos dialektai⁸.

Dėmesingiau peržiūrėjus *Evangelijos pagal Pilypą* tekstą pastebima, jog pagrindinis dialektas tekste yra subachmiminis. Bentley Laytonas rašo, jog toks dialektų mišinys galėjo atsirasti subachmiminiu dialektu kalbančiam asmeniui mėginant graikišką tekstą išversti į sahidiską⁹. Tiek morfologija, tiek ortografija tekste yra nenuosekli – kyla abejonių, ar tekste vartojama kalba atspindėjo kokios nors bendruomenės kalbėjimo įpročius¹⁰.

Imituoti sahidiską dialektą veikiausiai siekta todėl, kad jis Aukštutinio Egipto monastinėje aplinkoje¹¹ buvo laikomas prestižiškesniu, ortodoksiniu ir buvo labiau paplitęs. Dialektų maišymą, matomą II Nag Hammadi bibliotekos kodekse, Bentley Laytonas pasiūlė vadinti kripto-subachmiminiu dialektu¹². Mokslininkas detaliau aprašo, kodėl siekta atitiktai sahidisko dialekto standartą: didžioji dalis mums žinomos literatūros, parašytos subachmiminiu dialektu, yra eretiška ar abejotina (manichėjų tekstai, Gnostica, Acta Pauli). Mėginimas priartinti subachmiminį dialektą prie sahidisko galėjo iš dalies nusišviesti verčiamų tekstų ryšius su šia tekstų grupe. Be to, sahidiskas dialektas buvo pats neutraliausias iš visų koptų kalbos dialektų – jis dalijosi daugybe savybių su kitais dialektais ir pasižymėjo tik keletu būtent jam būdingų požymių. Dėl šios priežasties gnostiškas tekstas, parašytas sahidisku dialektu, buvo suprantamas platesniam skaitytojų ratui.

Detali visų tekste minimų sąvokų studija reikalautų platesnio tyrimo, todėl šiame darbe selektyviai aptarsime svarbesnes ir dėl vertimo ypatybių daugiau dėmesio vertas *Evangelijoje pagal Pilypą* vartojamas sąvokas. Darbe bus aprašomi ir koptiškos, ir graikiškos kilmės žodžiai. Sąvokas suskirstėme į tris kategorijas: krikščioniškos, gnostinės sąvokos, graikų filosofiniai terminai. Skirstymas į kategorijas yra arbitralus – kai kurios sąvokos patenka į kelias kategorijas arba nėra lengva atskirti, kur tiksliai reikėtų priskirti sąvoką. Nepaisant to, pasirinkome šį skirstymo metodą, jog galėtume sugrupuoti sąvokas ir tokiu būdu tirti jas ir jų vertimo problematiką. Sąvokas kiekvienoje kategorijoje aprašysime a) susieję į semantinį lauką, jei tekste pasitaikys to paties semantinio lauko sąvokų (dėl darbo apimties aprašysime ne visas semantiniam laukui priskirtas sąvokas); b) pavienes sąvokas, jei jos svarbios vienai ar kitai kategorijai ar vertos apžvelgti dėl savo vertimo ypatumų. Darbe taikytinas toks semantinio lauko apibrėžimas: semantinį lauką sudaro žodžiai, kuriuos jungia bent vienas bendras reikšmės požymis¹³.

⁸ Dialektai žymimi pagal W. E. Crumo (*A Coptic Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1939) žymėjimą.

⁹ Layton, Bentley. 1989: Introduction. *Nag Hammadi Codex II*, 2–7. Bentley Layton, ed., Leiden: Brill, 7.

¹⁰ *Ibid.*, 6.

¹¹ *Ibid.*, 7.

¹² Šis Bentley Laytono sukurtas terminas vėliau buvo perimtas ir kitų mokslininkų. Pvz., Birgeris Pearsonas, aprašydamas Nag Hammadi bibliotekos kodekso ypatybes, vertėjo vartojamą kalbą taip pat pavadino kripto-subachmiminiu dialektu (Pearson, Birger. 1981. *Nag Hammadi Codices IX and X*. Leiden: Brill, 16–17).

¹³ Jakaitienė, Evalda. 1980. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas, 29.

III. *Evangelijos pagal Pilypą sąvokos*

3.1. Krikščioniškos sąvokos

Koptų kalboje gausu skolinių iš graikų kalbos – į sahidiską dialektą išverstame Naujajame Testamente apytikriai ketvirtadalį žodyno sudaro graikiškos kilmės žodžiai¹⁴. Daugelis graikiškų sąvokų į koptų kalbą ne išverčiamos, o transliteruojamos, tad visas sąvokas galima skirstyti į graikiškos ir koptiškos kilmės.

Pirmiausia aprašysime tiek graikiškas, tiek koptiškas sąvokas, susijusias su *atpirkimo* semantiniu lauku. Jam priskyrėme šias sąvokas: *atpirkti* (σωτε), *atpirkimas* (πσωτε), *išgelbėti* (νοχημ), *išpirkti* (τοου), *išgelbėtojas* (πσωτηρ). Koptiškos kilmės žodis σωτε (*atpirkti*) ir iš jo padarytas daiktavardis (πσωτε) *Evangelijos pagal Pilypą* tekste yra gana dažni (53.5; 62.15; 85.28-29).

Jau pačioje teksto pradžioje, 53 paragrafe, randame tris su šiuo semantiniu lauku susijusius žodžius: ἀπερχ̄ ει ροεινε μεν ε̄τρεφ̄τοοῡς[ε ρ̄]̄ν̄κοοῡε δε̄ ε̄τρεφ̄'νᾱρη̄μο̄υ ρ̄̄ν̄κοοῡε ε̄τρεφ̄σο̄τοῡνε̄το̄ ν̄ω̄ν̄μο̄ο̄ ν̄τᾱᾱρ̄τοοῡσε̄ ᾱφᾱᾱλ̄ ν̄νε̄τε̄ νο̄ῡκ̄ νε̄¹⁵. Pirmasis žodis ε̄τρεφ̄τοοῡσε̄ yra cirkumstavyvinė forma iš veiksmazodžio τοοῡ. Pirminė W. E. Crumo žodyne pateikiama šio koptiško žodžio reikšmė yra „buy“¹⁶. Kiti žodyne pateikiami graikiški šio žodžio vertimai taip pat atspindi praktinį žodžio atspalvį: κτᾶσθαι, ἀγοράζειν, πρίασθαι¹⁷. Visi šie veiksmazodžiai pirmiausia susiję su *igijimu*, *pirkimu*¹⁸, kaip ir koptiškas žodis τοοῡ.

Naujojo Testamento graikiškuose kontekstuose žodžiai κτᾶομαι, ἀγοράζω¹⁹ taip pat pasitelkiami pirkimo veiksmui nusakyti. Ankstyvosios krikščionybės graikų kalbai skirti žodynai nemini žodžio πρίαμαι, tačiau jis randamas Senojo Testamento²⁰ graikiškuose tekstuose²¹, kuriuose jis taip pat atspindi *pirkimo* semantiką. Vertėjai į šiuolaikinės Europos kalbas žodį verčia skirtingai: *ransom*²², *loskaufen*²³, *liberare*²⁴, *acheter*²⁵.

¹⁴ Layton, Bentley. 2007. *Coptic in 20 Lessons*. Peeters: Leuven, Paris, Dudley, 2.

¹⁵ Koptiškas tekstas, parengtas Bentley Laytono, cituojamas iš: Layton, Bentley. 1989: Gospel according to Philip. *Nag Hammadi Codex II, 2-7*. Bentley Layton, ed. Leiden: Brill. (*Kristus atėjo tam, kad vienus išpirktų, kitus išgelbėtų, dar kitus atpirtų. Jis išpirko tuos, kurie buvo svetimi ir padarė juos savais.*)

¹⁶ Crum, W. E. 1939. *A Coptic Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1939; s.v. τοοῡ.

¹⁷ W. E. Crumo žodyne pateikiami pavyzdžiai (ir jų graikiški atitikmenys) iš sahidisko Septuagintos vertimo. Šiame žodyne nėra pavyzdžių iš Nag Hammadi bibliotekos, nes žodynas išleistas 1939 m., o Nag Hammadi biblioteka atrasta tik 1945 m.

¹⁸ Plg.: Liddell, H. G., R. Scott, H. S. Jones, eds. 1940 (9th edition). *Lexicon of Classical Greek*. Oxford: Oxford University Press; s.v. ἀγοράζω, κτᾶομαι, πρίαμαι. Toliau tekste šis žodynas bus trumpinamas LSJ.

¹⁹ Plg.: Danke, Frederik William, ed. 2000 (3rd. edition). *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (based on Walter Bauer's *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*); s.v. ἀγοράζω, κτᾶομαι.

²⁰ Manoma, jog Senasis Testamentas į sahidiską koptų kalbos dialektą buvo išverstas II amžiuje.

²¹ Muraoka, Takamitsu. 2009. *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Louvain, Paris, Walpole: Peeters; s.v. πρίαμαι.

²² Isenberg, Wesley I. (Isenberg, Wesley W. 1989: The Gospel according to Philip. Introduction. *Nag Hammadi Codex II, 2-7*. Bentley Layton, ed. Leiden: Brill); Wilson, R. McL. (Wilson, R. McL. 1962. *The Gospel of Philip*. London: A. R. Mowbray & Co.)

²³ Schenke, Hans-Martin. 1997. *Das Phillipus Evangelium (Nag Hammadi Codex II, 3)*. Berlin: Akademie Verlag GmbH.

²⁴ Moraldi, L. 1993 (2 ediz.) *I vangeli gnostici. Vangeli di Tomaso, Maria, Verità, Filippo*. Milano: Gli Adelphi.

²⁵ Painchaud, Louis. 1996: La composition de l'Évangile selon Philippe (NH II, 3): une analyse rhétorique. *SBL Seminar Papers*, 35–66.

G. McL. Wilsonas savo komentare mini, jog visi trys koptiški šioje ištraukoje minimi žodžiai (τοοϋ, νοϋϋμ, ρωτε) yra beveik tokios pat reikšmės²⁶. Manymas, jog žodžiai tekste vartojami sinonimiškai, galėjo paveikti žodžio τοοϋ vertimą. Kitas teksto komentatorius, Hansas-Martinas Schenke, kiekvienam iš koptiškų žodžių nurodo po graikišką atitikmenį ir pateikia interpretaciją, kokią gnostikams artimą idėją galėjo žymėti šie žodžiai: τοοϋ – ἀγοράζειν (*Befreiung der Fremden aus der Fremde*); νοϋϋμ – σφύζειν (*Befreiung der Gefangenen aus der Gefangenschaft*); ρωτε – λυτροῦν (*Befreiung der Sünder aus der Sünde*)²⁷.

Iš tiesų beveik neįmanoma atsekti, koks graikiškas atitikmuo buvo pavartotas žodžio τοοϋ vietoje pirminėje teksto versijoje – jis iš tiesų galėjo būti susijęs su *pirkimo* semantika, tačiau, atrodo, kad ištraukos kontekstas reikalautų metaforinės interpretacijos ir perkeltinės reikšmės suvokimo. Prasminė slinktis nebūtų itin didelė, nes Senojo ir Naujojo Testamento kontekstuose *pirkimo* ir *atpirkimo* semantika yra glaudžiai susijusi; žemiškas pirkimo įvaizdis dažnai nurodo į dvasinį atpirkimą²⁸.

Veiksmažodžio νοϋϋμ vartoseną *Evangelijoje pagal Pilypą* taip pat yra gana problemiška. Kaip pastebima iš jau cituoto Hanso-Martino Schenke'ės komentaro, ši veiksmažodį į graikų kalbą galima versti žodžiu σφύζειν, jis gali būti pasitelkiamas kaip ρωτε sinonimas. Toliau evangelijos tekste randamą *Išgelbėtojo* sąvoką (πρωτηρ) pasirinkta versti graikišku žodžiu, nors egzistuoja ir koptiškas šio žodžio atitikmuo (ρεφνοϋϋμ), vedinys iš veiksmažodžio νοϋϋμ. Galima spekuliuoti, kodėl pasirinktas būtent graikiškas žodis: dėl graikų kalbos prestižo, svarbaus ankstyvosios krikščionybės bendruomenėms, ar todėl, kad tai techninė sąvoka, kurią verčiant būtų prarastas prasminis atspalvis, galbūt svarbus tikintiesiems²⁹.

Toliau aprašysime su *tikėjimo ir meilės* semantiniu lauku susijusias sąvokas. Aprašomos sąvokos: τικητις (*tikėjimas*), ταγαπη (*meilė*), ρικτερε (*tikėti*), με (*meilė; tiesa*), ταληθεια (*tiesa*), οϋωϋ (*mylėti, geisti*). Šias sąvokas susiejame, nes evangelijos tekste jos dažnai pasirodo viena greta kitos, pavyzdžiui:

ΤΙΚΗΤΙΣ ΧΙ ΤΑΓΑΠΗ' ΣΤ' Μ[ῆ] ΛΑΔΥ ΝΑΩ] [ΧΙ] Δ.Χῆ ΤΙΚΗΤΙΣ [Μ]ῆ ΛΑΔΥ ΝΑΩ† Δ.Χῆ ΑΓΑΠΗ
 ΕΤΒΕ ΠΑΕΙ' ΔΕΚΑΔΣ ΜΕΝ' ΕΝΑ.ΧΙ | ΤΗΡΠΙΚΤΕΡΕ ΟΥΝΑ Δ<Ε> ΕΝΑΜΕ Ἰῆῆ† ΕΠΕΙ | ΕΡΩΔ
 ΟΥΔ † ῆῆ ΟΥΑΓΑΠΗ ΔΝ ΜῆῆΕΥ Ω||ΦΕΛΕΙΑ ῆῆ ΠΕΝΤΑΥΤΑΔΥ³⁰.

Pateikta ištrauka ypač įdomi dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, sąvokų *meilė* ir *tikėjimas* vartojimas primena apaštalo Pauliaus laiškuose minimas tris teologines dorybes³¹. Galbūt

²⁶ Wilson, G. McL., *op. cit.*, 71.

²⁷ Schenke, Hans-Martin, *op. cit.*, 179.

²⁸ Plg.: Lk 22, 36–37: *Tada jis tęsė: „Dabar, kas turi piniginę, tepasiima ją, taip pat ir krepšį, o kas neturi kalavijo, teparduoda apsiaustą ir temsipërka. Sakau jums, manyje privalo išsipildyti, kas parašyta [...]“*

²⁹ Išlikusiame evangelijos tekste daiktavardis πρωτηρ pavartojamas tik vieną kartą (64, 3). Įprastai Jėzui nusakyti pasitelkiama abreviacija πῶς arba žodžiai πνοϋτε (*Dievas*), π.χ.οεic (*Viešpats*).

³⁰ Žr. 62, 1-6: *Tikėjimas priima, meilė suteikia. Niekas negalės priimti be tikėjimo ir niekas negalės suteikti be meilės. Dėl to tam, kad mes iš tiesų priimtume, mes tikime, tam, kad iš tiesų mylėtume, mes suteikiame, nes jei kas nors suteikia be meilės, jam nėra jokios naudos iš to, ką jis suteikė.*

³¹ Plg. 1 Kor 13, 1-13: *Jei kalbėčiau žmonių ir angelų kalbomis, bet neturėčiau meilės, aš tebūčiau žvangantis varis ir skambantys cimbolai [...]. Jeigu atiduočiau savo kūną sudeginti, bet neturėčiau meilės, – nieko nelaimėčiau. [...] Taigi dabar pasilieka tikėjimas, viltis ir meilė – šis trejetas, bet didžiausia jame yra meilė.*

gnostikai, parafrazuodami apaštalo laiškus, mėgino ir savo tekstuose pateikti šias visiems krikščionims svarbias sąvokas, parodydami, kad ir jų bendruomenėje joms teikta reikšmė³².

Kitas reikšmingas šių sąvokų vartojimo aspektas – žodžiai *tikėjimas* (τῆνικις) ir *meilė* (ταραπῆ) yra transliteruojami iš graikų kalbos. Toliau vartojamas veiksmožodis *tikėti* (πίπτειν) taip pat transliteruojamas, tačiau pritaikomas prie koptų kalbos gramatikos: jis padaromas prie graikiško žodžio pridedant koptišką formantą *p̄* (kilusį iš koptiško veiksmožodžio εἶπε, reiškiančio *daryti*³³). Toks graikiškų žodžių „sukoptinimas“ yra gana dažnas Nag Hammadi bibliotekos tekstuose. Būtų galima manyti, jog vertėjai skolinosi visas su krikščionybe susijusias sąvokas iš graikų kalbos, tačiau neretai šiuos graikizmus tame pačiame tekste dubliuoja koptų kilmės žodžiai. Pavyzdžiui, cituotame paragrafe randamas veiksmožodis *me* (*mylėti* (ἀγαπᾶν, φιλεῖν, ἐρᾶν³⁴)). Šis koptiškas žodis kaip daiktavardis gali reikšti ir tiesą, ir meilę. Koptų kalboje tai nėra tas pats žodis, o homonimas³⁵.

Evangelijos pagal Pilypą tekste kiekvieną kartą, kai turimas galvoje daiktavardis *meilė*, pasitelkiamas graikiškas žodis ταραπῆ³⁶, tačiau, kai kalbama apie tiesą, graikiškas ταληθεια vartojamas pramaišui su koptišku με. ταληθεια pastebimas labai įvairiuose *Evangelijos pagal Pilypą* kontekstuose, pavyzdžiui: ταληθεια ἡπεσει επικοςμος εσκακαρηῦ ἀλλα ἡτασει ἔν ἡτῦπος ἡν ἡρικων³⁷; πεχαϥ ἡσι πλογος χε ετε τῆων ανσοῶων ταληθεια ταληθεια ναρ τῆνε ἡελεῦθερο³⁸. Koptiškas *me* neretai pasitaiko tose pačiose ištraukose kaip ir ταληθεια, pvz.: ταληθεια ογαμωνρ τε ετβε παει ἡν λααῦ ἔν μετ' conῶ ἔν τ[με] ἡαμου³⁹; πετεῦἡταῦ ἡμαῦ ἡτῆνωσις ἡτῆμε οῦελεῦθερο πε ετε παει πε [...] τῆνωσις ἡταληθεια χισε ἡρητ' [...] ⁴⁰. Šiuose vienas po kito einančiuose sakiniuose ta pati frazė *tiesos pažinimas* (ἡτῆνωσις ἡτῆμε; τῆνωσις ἡταληθεια) yra išversta skirtingai.

Minėtas žodžių vartojimas gali pasirodyti kaip vertėjo siekis metodologiškai atskirti skirtingas sąvokas, tačiau tiek *Evangelijos pagal Pilypą*, tiek kitų Nag Hammadi bibliotekos tekstų atveju, negalime to patvirtinti. Šis faktas paaiškėja įsigilinus į koptiškų tekstų vertimo strategiją. Koptiškų tekstų vertėjai nesilaikė įsitikinimo, jog sąvokas visame tekste reikia versti vienodai. *Evangelijoje pagal Pilypą* prie teksto nevienalytiškumo prisideda ir jo struktūros ypatybės bei kompiliacinis pobūdis: tekstas yra sudurstytas iš skirtingų, naratyviškai ne visada besisiejiančių fragmentų, kurių pirminis šaltinis nėra tapatus. Iš dalies tai gali būti priežastis, kodėl tos pačios sąvokos verčiamos skirtingai.

Paskutinis semantinis laukas, kurį aprašysime šiame skyriuje, yra *sakramentai*. Šiam laukui skirtini žodžiai: *avinėlis* (ϩειβ), *šventas* (ογααβ), *patepimas* (πχηριμα),

³² *Evangelijoje pagal Pilypą* prie trijų apaštalo Pauliaus teologinių dorybių pridedama ir ketvirtoji – pažinimas (Žr. 79, 22-24: τῆνποῦρει ἡπνοῦτε τειρε ον ριτῆ ῥτοῦῦ ριτῆ οῦπτις ἡἡνοῦρελπς ἡἡνοῦγαρῆπ ἡἡ οῦτῆνωσις. Dievo ūkininkavimas taip pat turi keturis elementus: *tikėjimą, viltį, meilę ir pažinimą*).

³³ Koptų kalboje sudurtiniai veiksmožodžiai yra labai dažni, o vienas dažniausių darybos būdų yra su *p̄* (Lambdin, Thomas O. 1983. *Introduction to Sahidic Coptic*. Macon: Mercery University Press, 111).

³⁴ Crum, W. E., *op. cit.*, s.v. με.

³⁵ Černý, Jaroslav. 1976. *Coptic Etymological Dictionary*. Cambridge: Cambridge University Press; s.v. με.

³⁶ Plg.: 79, 28-29: ταραπῆ εβολ [ριττο]του' εναῦζαμε (*Meilė yra vėjas, dėl kurio mes augame*); 84, 20: ταραπῆ [μαςχε] λααῦ χε πορς (*Meilė nieko nevadina savu*) etc.

³⁷ Žr. 67, 9: *Tiesa neatėjo į pasaulį nuoga, ji atėjo per pavidalus ir atvaizdus*.

³⁸ Žr. 84, 7-10: *Žodis pasakė: jeigu jūs žinote tiesą, tiesa padarys jus laisvus* (čia cituojama *Evangelija pagal Joną*; plg.: 8, 32: *Jūs pažinsite tiesą, ir tiesa padarys jus laisvus*).

³⁹ Žr. 73, 21-22: *Tiesa yra gyvenimo valgytoja. Dėl to nė vienas, kurį maitino tiesa, nemirs*.

⁴⁰ Žr. 77, 16-24: *Tas, kuris turi tiesos pažinimą, yra laisvas žmogus [...]. Tiesos žinojimas juos padaro išdidžius [...]*.

patepti (τῶρς), *nuodėmė* (νοβε), *krikštas* (βαπτισμα), *krikštyti* (ῥβαπτιζε), *eucharistija* (τευχαριστεια).

Patepimo sąvokai pasitelkiamas graikiškas žodis πηρισμα. Graikų kalboje šis žodis yra niekatrosios giminės (χρῖσμα, ατος, τό)⁴¹, tačiau koptų kalboje tokios giminės nėra, todėl visi šios giminės žodžiai verčiami į vyriškosios giminės daiktavardžius (tai nurodo vyriškosios giminės artikelis π). Viename iš reikšmingesnių paragrafų, kuriame pasirodo žodis πηρισμα, rašoma: ΠΗΡΕΙΣΜΑ ΦΟ ΝΧΟΕΙΣ ΕΠΒΑΠΤΙΣΜΑ ΕΒΟΛ ΓΑΡ Ζῆ ΠΗΡΕΙΣΜΑ ΔΥΜΟΥΤΕ ΕΡΟΝ' ΔΕ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΕΤΒΕ ΠΒΑΠΤΙΣΜΑ ΔΝ ΔΥΩ ΝΤΑΥΜΟΥΤΕ ΕΠΕΧΣ ΕΤΒΕ ΠΗΡΙΣΜΑ⁴². *Patepimas* (πηρισμα) įvardijamas kaip geresnis negu *krikštas* (πβαπτισμα), Kristaus (χς) vardas kildinamas iš žodžio *patepimas* (πηρισμα). Veiksmažodis χριώ ir Kristaus vardas asocijuojami ir Antrajame apaštalo Pauliaus laiške korintiečiams⁴³. Komentatorius Hansas-Martinus Schenke pateiktąją ištrauką lygina su paragrafu iš *Jono Apokrifio*, kuriame galima pastebėti žaismą žodžiais χριστός (*pateptas*) ir χρηστός (*naudingas*)⁴⁴. Koptiškas būdvardis ο (ištraukos tekste lyginamasis laipsnis φο), reiškiantis „didus, geras“, šiuo atveju siejamas su graikišku χρηστός. R. McL. Wilsonas rašo, jog ištraukoje labiausiai stebinanti idėja yra autoriaus siekis atsieti nuo judaizmo ir judėjiškos krikščionybės, nes χριστός, be abejonės, yra hebrajiško žodžio *Mesijas* vertimas⁴⁵. Kitaip interpretuodamas šio žodžio vertimą, autorius siekia parodyti savo tikėjimo autonomiją.

Daugelyje paragrafų *krikštas* (πβαπτισμα) siejamas su *vandeniu* (μοογ), o *patepimas* (πηρισμα) – su *ugnimi* (κωρτ) ir *šviesa* (ογοειν). Pavyzdžiui, 67, 5: ΠΚΩΡΤ' ΠΕ ΠΗΡΙΣΜΑ ΠΟΥΟΕΙΝ ΠΕ ΠΚΩΡΤ; 69, 7-14: Μῆ λααυ ναωναυ ερογ' ογτε Ζῆ ΜΟΟΥ ΟΥΤΕ Ζῆ ΕΙΑΛ' ΧΩΡΙΣ ΟΥΟΕΙΝ ΟΥΤΕ ΠΑΛΙΝ ΚΝΑΩΝΑΥ ΔΝ Ζῆ ΟΥΟΕΙΝ ΧΩΡΙΣ ΜΟΟΥ ΖΙΑΛ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΩΩΕ ΑῤΒΑΠΤΙΖΕ Ζῆ ΠΣΝΑΥ Ζῆ ΠΟΥΟΕΙΝ' Μῆ ΠΜΟΟΥ ΠΟΥΟΕΙΝ ΔΕ ΠΕ ΠΗΡΙΣΜΑ⁴⁶. Pastarąją ištrauką autorius teigia, jog krikštas vandeniui yra nepakankamas ir bažnytinių apeigų neužtenka, kad būtų pasiektas aukštas dvasinis lygmuo – tam reikalingas *patepimas* (πηρισμα). Vis tik ir krikštas gnostikų laikomas svarbiu sakramentu, kuris, kaip vanduo ar veidrodis, yra mediumas, per kurį šviesoje (t. y. patepimo metu) galima regėti save, t. y. įgyti pažinimą.

Nors žodis *patepimas* (πηρισμα) transliteruojamas iš graikų kalbos, tekste vartojama jo veiksmažodinė forma yra koptiškos kilmės (τῶρς); veiksmažodinė forma *krikštyti* tekste yra graikiškos kilmės (ῥβαπτιζε), padaryta su jau minėtu formantu ῥ.

Krikštas (πβαπτισμα) siejamas ne tik su *vandeniu* (πμοογ), bet ir su *mirtimi* (πμογ): ἸῆΕ ἸΤΑ <Ι> ΔΩΚ' ΕΒΟΛ ΜΠΜΟΟΥ ἸΠΒΑΠΤΙΣΜΑ ΤΔΕΙ ΤΕ ΘΕ ΔΥ' ΠΩΡΤ' ΕΒΟΛ' ΜΠΜΟΥ ΕΤΒΕ ΠΔΕΙ ΤῆΒΗΚ' ΜΕΝ ΕΠΠῆ ΕΠΜΟΟΥ ΤῆΒΗΚ ΔΕ ΔΝ ΕΠΠῆ ΕΠΜΟΥ ΩΙΝΑ ΔΕ ΝΟΥΠΑΖῆΤῆ ΕΒΟΛ Ζῆ

⁴¹ LSJ, s.v. χρῖσμα.

⁴² Žr. 74, 12-13: *Patepimas yra geriau negu panardinimas, nes būtent nuo žodžio „patepimas“ mes esame vadinami krikščionimis – tikrai ne dėl žodžio „panardinimas“.* Kristus taip vadinamas dėl „patepimo“.

⁴³ Žr. 2 Kor 1, 21: *Juk Dievas mus ir jus sutvirtino ir patepė Kristui.* (ὁ δὲ βεβαῖον ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς θεός) Čia ir toliau Naujojo Testamentų tekstų vertimai pateikiami iš: *Biblija arba Šventasis Raštas. Senasis Testamentas, Naujasis Testamentas*. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 2009.

⁴⁴ Schenke, Hans-Martin, *op. cit.*, 447.

⁴⁵ Wilson, R. McL., *op. cit.*, 158.

⁴⁶ Plg. 67, 5: *Ugnis yra patepimas, šviesa yra ugnis; 69, 7-14: Niekas negali pamatyti savęs nei vandenyje, nei veidrodyje be šviesos. Vėlgi negali matyti savęs šviesoje be vandens ir veidrodžio. Dėl to dera pakrikštyti abiejuose: ir šviesoje, ir vandenyje. Šviesa yra patepimas.*

ππ<να> ἠπκοσμος⁴⁷. R. McL. Wilsonas, perteikdamas kitų autorių diskusiją, rašo, jog žaismas žodžiais πμοογ ir πμογ gali nurodyti į koptišką šio posakio kilmę. Tačiau kai kurie autoriai mano, jog *vandens, krikšto* ir *mirties* sąsają įmanoma atrasti ir Naujojo Testamento tekstuose⁴⁸ (pvz., Rom 6, 3-4: *Argi nežinote, jog mes visi, pakrikštytieji Kristuje Jėzuje, esame pakrikštyti jo mirtyje? Taigi krikštu mes esame kartu su juo palaidoti mirtyje [...]*). Taip pat negalima atmesti versijos, jog kartais ir vertėjai, versdami tekstą, pasistengdavo perteikti originalo kalboje egzistavusį žodžių žaismą.

3.2. Gnostinės sąvokos

Šiame poskyryje aprašomos gnostinės sąvokos nėra išskirtinai gnostinės ir neišvengiamai persipina su krikščioniškais ar judėjiškais kontekstais. Nepaisant to, nuo minėtųjų kontekstų jas gali skirti tai, jog jos specifiskai vartojamos gnostiniuose kosmologiniuose ir mitologiniuose aprašymuose.

Pirmąjį semantinį lauką, kurį apibūdinsime, pavadinsime *blogiu*. Į šį lauką įtraukėme tokias sąvokas: *nežinojimas* (τῆντᾶτσοογν), *svetimavimas* (ἀτῆντῆνοεικ), *vergas* (πρμρδλλ), *blogio šaknis, šaknis* (τῆνογνε ντκακία, τῆνογνε), *klaida* (τῆλλανη).

Koptiškas žodis *nežinojimas* (τῆντᾶτσοογν) yra sudarytas iš veiksmazodžio *žinoti* (σοογν), neigiamąjį priešdėlio ἀτ- ir priešdėlio ἠντ-, vartojamo moteriškosios giminės abstraktiesiems daiktavardžiams sudaryti. *Evangelijoje pagal Pilypą* ši sąvoka gana dažna. Pvz.: τῆντᾶτσοογν εσσοοπ ἠμδαγ ἠνπε[θσοογ τηρογ] τῆντᾶτσοογν [εσ]μδαγε απ[μογ δε] μετ'ωσοοπ εβολ εῖν τῆντ[ᾶτσοογν] ογτε νεγωοοπ' αν' ογτε [σεωοοπ αν]⁴⁹. *Nežinojimas* gnostiniuose tekstuose dažnai priešinamas su *tiesa* ir *pažinimu* (γνωσις), kurie yra tikrojo gnostiko tikslas. Valentininkų tekstuose hilikai, žemiausioji žmonijos grandis, neretai vadinami žmonėmis, gyvenančiais nežinojime. *Evangelijoje pagal Pilypą* tiesiogiai neužsimenama apie kitiems valentininiams tekstams įprastą žmonių skirstymą į pneumatikus, psichikus ir hilikus, tačiau iš tokių ištraukų kaip ši galima suprasti, jog bent jau dvinaris skirstymas egzistuoja. Žmonės, „atsiradę iš nežinojimo, kurie nei buvo, nei bus“, žymi tą žmonijos dalį, kuri negalės būti išganyta, nes nesiekia pažinimo. Šiame kontekste koptiško veiksmazodžio ωοπε vartojimas puikiai atliepia graikiškąjį γίγνομαι, taip pat pažymintį ir statišką būtį, ir kismą.

Nežinojimas dažnai vadinamas ne tik *blogio motina*, bet siejamas ir su *blogio šaknimi*: [...] μαρε πογα πογα ἠρητῆ μαρεφβαλβλε ἠσα τῆνογνε ντκακία' ετῆραῖ ἠρητῆ εωοπε [...] δε τῆνο νᾶτσοογν ερος δε νογνε ερ[α]ῖ ἠρητῆ αγω στεγο εβολ ἠνεσκαρπος εραῖ εῖν ἠρητῆ⁵⁰. *Nežinantysis* (ᾶτσοογν) nesipriešina blogiui, nes nepajėgia ištraukti jo *šaknies* (τῆνογνε ντκακία) į šviesą ir suvokti neteisybės, tačiau gnostikas gali blogį atpažinti ir

⁴⁷ Žr. 77, 6-12: *Išpildamas krikšto vandenį, Jėzus išpylė mirtį. Taigi mes išties einame į vandenį, bet neiname į mirtį dėl to, kad nebūtume išpilti į pasaulio dvasią.*

⁴⁸ Diskusiją šiuo klausimu aptaria R. McL. Wilsonas, *op. cit.*, 168.

⁴⁹ 83, 32: *Nežinojimas yra viso blogio motina. Nežinojimas sukels mirtį, nes tie, kurie atsirado iš nežinojimo, nei buvo, nei bus.*

⁵⁰ Žr. 83, 18-23: *Te kiekvienas iš mūsų išrauna blogio šaknį, kuri yra kiekviename [...]. Tačiau jei mes apie ją nežinome, ji įsišaknija ir veda vaisius mūsų širdyje.*

jį sunaikinti. Metaforų ir palyginimų, kuriais aprašomos *šaknys*, itin gausu koptiškuose gnostiniuose tekstuose⁵¹. *Šaknis* (τνοϋνε) dažnai siejama su *paslėptumo* (ρηπ – *paslėpta*, kvaliatyvinė forma iš veiksmazodžio ρωπ) semantika, pvz.: γαρ τνοϋνε ν̄τκακια ρηπ c.χοορ εϋϋανσοϋων̄ν̄ δε acβωλ εβολ εcϋανοϋων̄ρ δε εβολ acωx̄n̄⁵². *Šaknies* „atskleidimas“, jos parodymas veda į jos sunaikinimą. Pats *paslėptumas* nebūtinai laikomas neigiamu įvaizdžiu, tačiau paslėptąjį dalyką svarbu atskleisti, kad būtų išsiaiškinta jo tikroji prigimtis ir vertė. *Tiesa* (ταληθεια) lyginama su *nežinojimu* (τ̄ν̄ν̄τατσοϋν) būtent dėl šios savybės: abu šie dalykai yra paslėpti, neiškūs be introspekcijos: ταληθεια γαρ κατα ο̄ε ν̄τ̄ν̄ν̄τατ'σοϋν' εcρηπ' μεν c̄βαναπαγε ρραϊ ν̄ρητ̄c εcϋανοϋων̄ρ δε εβολ ν̄cεσοϋων̄c ϋαγ̄ηναc εσοϋ ροcον c̄σ̄ν̄ c̄oμ' ετ<μν>τατσοϋν αγω ατ'πλανη⁵³. Įdomu tai, jog graikiško žodžio ἀλήθεια daryboje šis nepaslėptumo aspektas jau glūdi: daiktavardis sudarytas iš daiktavardžio λήθη (*užmarštis*), pridėjus *a* *privatyvum*⁵⁴. Tikėtina, kad originaliame graikiškame tekste galėjo egzistuoti žodžių žaismas šiomis sąvokomis (*slypėti* – *tiesa*).

Didžiojoje *Evangelijos pagal Pilypą* dalyje nėra rūpinamasi etinėmis problemomis, tačiau būtent nuo minėtojo paragrafo prasideda svarstymai apie šią problematiką. Teisingas elgesys suvokiamas kaip refleksija, kuri yra *pažinimo* (τ̄ν̄νωcic) dalis. Kliūtimi etiniam tyrumui laikomas ne gundymas, bet neteisingas supratimas, sprendimas ar mąstymas: *klaida* (τ̄πλανη), kuri yra *žinojimo* (τ̄ν̄νωcic) antitezė⁵⁵.

Dar vieną semantinį lauką, kurį apibūdinsime, pavadinsime *santuoka*. Aprašomi žodžiai: *bučiuoti* (acπαζε, τ̄π), *bučinys* (π), *vestuvių menė* (π̄ν̄μ̄φ̄ων, παcтoc, πκοιτων), *jaunikis* (πατωελεετ, π̄ν̄μ̄φ̄ιος), *jaunoji* (τωελεετ, τ̄ν̄μ̄φ̄η), *gimdyti* (xπο).

Žodis *bučiuoti* tekste randamas keliuose paragrafuose. Viename iš jų Jėzus bučiuoja Mariją Magdalię: [...] με μ̄μο[c̄ n̄]ροϋο ᾱμ̄μαοητ[ηc τηροϋ αγω νεq]acπαζε μ̄μοc ατεc[..... ν̄εξε]⁵⁶. Šioje ištraukoje graikiškas veiksmazodis vartojamas nepasitelkiant jokio koptiško priešdėlio, įprastai vartojamo „koptizuojant“ ir siekiant natūralizuoti graikiškus veiksmazodžius. Pirminė graikiško veiksmazodžio ἀσπάζομαι reikšmė yra „welcome kindly, greet“⁵⁷, taigi, galima manyti, jog Kristus tiesiog sveikindavo Mariją Magdalię. Tačiau koptiškas prielinksnis-įvardis μ̄μοc (*jq*) ir po jo einanti neišlikusio žodžio pradžia ατεc[...] (α – I perfekto laiką nurodantis veiksmazodinis priešdėlis; τεc – moteriškosios giminės įvardinį posesyvą nusakanti daiktavardžio dalis) rodo, jog tekstas reikalauja dar vieno papildinio, kuris, tikėtina, yra τ̄απ̄ρο (*burna, lūpos*).

Iš pirmo žvilgsnio šis pasakymas apie bučinį gali pasirodyti gana keistas, tačiau, atsižvelgus į kitus pasažus, kuriuose minimas *bučinys*, daug kas paaiškėja. Pavyzdžiui, 59, 2-6: ν̄τελειoc γαρ ρ̄ιτ̄ν̄ οϋπ̄ει εϋ̄ω αγω εϋxπο δια τοϋτο ανον' ρωων τ̄ν̄τ̄ π̄ι ερ̄ν̄

⁵¹ Plg. *Evangelija pagal Mariją* NHC III, 7.3-8: *Apie pasaulio kilmę* NHC II, 5 127.3-5.

⁵² Žr. 83, 8-13: *Tol, kol blogio šaknis yra paslėpta, ji stipri. Tačiau, kai ji atpažįstama, ji išsiskaido. Kai ji atskleidžiama, ji pražūsta.*

⁵³ Žr. 84, 2-7: *Mat tiesa yra kaip nežinojimas. Kol ji yra paslėpta, ji glūdi savyje, tačiau kai ji atskleidžiama, ji giriama tiek, kiek ji yra stipresnė negu nežinojimas ir klaida.*

⁵⁴ Frisk, Hjalmar. 1960. *Griechishes Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag; s.v. ἀληθής.

⁵⁵ Turner, Martha Lee, *op. cit.*, 198.

⁵⁶ Žr. 63, 34-36: [...] *jis mylėjo ją labiau nei kitus mokinius ir dažnai bučiuodavo į [...].*

⁵⁷ LSJ, s.v. ἀσπάζομαι.

ἡ ἄλλη ἐκ τῆς ἐκείνης ἐκείνης ἐκείνης ἐκείνης ἐκείνης⁵⁸. Šioje ištraukoje *bučinyš* turi ritualinę, liturginę prasmę ir būtent šiame kontekste reikėtų suprasti ir ankstesnįjį Jėzaus ir Marijos bučinį. Hansas-Martinus Schenke mano, jog šiuos du pasažus, pasakymus (ἀπόφθεγμα) sieja „mylimiausiojo mokinio“ (*Lieblingsjünger*) naratyvas, išryškėjantis per ritualinį bučinį. Pirmiausia, mylimiausias mokinys yra tam tikro ypatingo apreiškimo gavėjas⁵⁹. Bučinyš *Evangelijos pagal Pilypą* tekste tampa šio apreiškimo žyme, simboliu ar tokio apreiškimo išpildymu. Tokiu būdu mylimiausias mokinys gali būti laikomas tikinčiojo gnostiko prototipu (Schenke, 1958, 336). Cituotoje evangelijos ištraukoje toliau kalbama apie tobuluosius (ἡτελειος), t. y. gnostikus, kurie bučinio metu pastoja, t. y. pastoja dvasiškai, tampa dvasiškai tobulesni. Hansas-Martinus Schenke viename ankstesniame straipsnyje yra rašęs, jog bučinyš buvo dalis ritualo, kurio metu inicijuojama valentininkų pora simboliškai suvaidindavo vestuvių konsumaciją⁶⁰. Daugiausia informacijos apie šį ritualą pateikiama *Evangelijoje pagal Pilypą*. Ritualas, ar tiksliau – valentininkų sakramentas, yra vadinamas *vestuvių mene*⁶¹. Evangelijos tekste jis įvardijamas net keliais graikiškos kilmės žodžiais: πηγμφων, παστος, κοιτων.

Žodžiai πηγμφων (gr. ὁ νυμφών) ir παστος (gr. ὁ παστός) yra labai panašios reikšmės, abu jie gali reikšti *vestuvių menę*⁶², tačiau παστός gali žymėti ir tiesiog *moters kambarį*. Žodžio κοιτων (ὁ κοιτών) pirminė reikšmė yra *miegamasis*. Taigi iš šių trijų žodžių būtent πηγμφων geriausiai perteikia *vestuvių menės* sąvoką. Nepaisant to, *Evangelijoje pagal Pilypą* ši sąvoka verčiama įvairiai ir skirtingose ištraukose negalima išvelgti jokio prasminio skirtumo.

Vestuvių menės sakramentas valentininiams gnostikams buvo itin reikšmingas, nes jame dalyvaujantieji, jaunoji (τρῶλεετ, τηγμφη) ir jaunikis (πατρῶλεετ, πηγμφιος), manoma, atkartodavo eschatologinę Išminties (τροφια) ir Išganytojo santuoką⁶³. Valentininkai manė, jog būtent ši pora yra jaunikis ir jaunoji, paminėti Naujajame Testamente, o *vestuvių mene* buvo laikomi visi eonai, sudarantys pleromą⁶⁴. Nėra visiškai aišku, kokie ritualai buvo atliekami šio sakramento metu.

Evangelijos pagal Pilypą tekste terminas *vestuvių menė*, kaip nurodo Wesley W. Isenbergas, žymi kelis skirtingus dalykus: pirmąją rojų, kuriame buvo uždrausta gyventi

⁵⁸ Žr. 59, 2-6: *Mat būtent bučiniu tobulieji pastoja ir gimdo. Dėl šios priežasties mes taip pat bučiuojame vienas kitą. Mes įgyjame pastojimą malonėje, kurie yra vienas kitame.*

⁵⁹ Plg.: gnostiniuose apreiškimo dialoguose labai dažnai vienas mokinys arba mokinių grupė yra išskiriami iš kitų kaip ypatingi, verti išgirsti slapta Kristaus apreiškimą. Keliuose dialoguose Marija Magdaliėtė priklauso šiai ypatingų mokinių grupei (*Tikėjimo išmintis, Apie pasaulio kilmę*), o *Evangelijoje pagal Mariją* yra vienintelė tokio apreiškimo gavėja.

⁶⁰ Schenke, Hans-Martin. 1959. Das Evangelium nach Philippus. Ein Evangelium der Valentinianer aus dem Funde von Nag Hammadi. *TLZ* 84, 5.

⁶¹ Naujojo Testamento tekstuose taip pat galima atrasti šios idėjos atgarsių. Vaizdinija, susijusi su santuoka tarp Kristaus ir tikinčiojo sielos, pasiskolinta iš rabiniškos išminties literatūros tradicijos (Villeneuve, André. 2016. *Nuptial Symbolism in Second Temple Writings, the New Testament and Rabbinic Literature*. Leiden: Brill, 109).

⁶² Plg.: LSJ, s.v. νυμφών; s.v. παστός; Lampe, G. W. H. 1961. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press; s.v. νυμφών.

⁶³ Spėjama, jog šiame sakramente galėjo dalyvauti tik pneumatikai, kurie ritualo metu atkartodavo susisijimą su savo angeliškosiomis kopijomis.

⁶⁴ Grant, Robert M. 1961. The Mystery of Marriage in the Gospel of Philip. *Vigiliae Christianae* 3(3), 129–140, 131.

Ievai, žmonių santuokos konsumacijos vietą, dangiškąją *vestuvių menę* (pleromą), *vestuvių menės* sakramentą, iniciacijos į *vestuvių menę* vyksmą ir vietą, kur buvo pradėtas Kristus⁶⁵. Manėme, jog skirtingi žodžiai, vartojami šiam sudėtingam procesui nusakyti, galėtų būti susiję su skirtingais jo aspektais, tačiau tokio atitikimo nepastebėjome⁶⁶.

Dar vienas semantinis laukas, kurį aptarsime, yra *giminystė*. Šis laukas siejasi su aprašytu juo prieš tai lauku, nes mitologinė *Išminties* (τσοφια) figūra, svarbi ir *vestuvių menės* sakramente, evangelijoje įvardijama kaip *motina* (τῆμαλυ). Kitos aprašomos sąvokos: *tėvas* (πειωτ), *giminė* (ἡγενος), *sėkla* (πσπερμα), *sūnus* (πωηρε).

Išmintis (τσοφια) yra labai svarbi gnostikų kosmologiniame mite, kuriame jos veiksmas tampa pasaulio sukūrimo priežastimi. *Evangelijoje pagal Pilypą Išmintis* vadinama tuo pat metu ir *bergždžia* (τστῖρα), ir *angelų motina*: τσοφια ετοϋμοϋτ[ε ερο]ϋε δε τστῖρα ἡτος τε τμαα[γ ἡἡἡ]γελοσ⁶⁷. Šis pasakymas iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti paradoksalus, tačiau *Išminties* mitologinis vaidmuo jį paaiškina. *Išmintis* yra bergždžia, nes po nepavykusio mėginimo priartėti prie Tėvo, ji pagimdė netobulą vaisių, Demiurgą, vėliau sukūrusį netobulą pasaulį. *Išmintis* tampa *angelų motina*, pamačiusi Išganytoją ir jo palydovus angelus, pagal kurių atvaizdą ji susilaukia dvasinių vaikų. Šie vaikai yra ne angelai, o pneumatikai gnostikai, kurie pasaulio pabaigoje *vestuvių menėje* susivienys su savo antrininkais. Koptišku žodžiu τμααγ jau cituotame ir šiek tiek aptartame paragrafe vadinama ne tik *Išmintis*, bet ir *Nežinojimas*: τῆἡτῖτῖτῖ[σοϋν] εσοοοπ' ἡμααγ ἡἡπε[σοοϋ τηροϋ]⁶⁸. Koptų kalboje *nežinojimas* yra moteriškosios giminės daiktavardis, todėl jis atitinkamai vadinamas *motina*. Tačiau *motina* jis gali būti įvardijamas ir dėl kitų priežasčių: gnosticizmo kosmologijoje ir mitologijoje gausu su moteriškumu susijusių vaizdinių, tačiau gana dažnai jie pasižymi negatyviu atspalviu. Pavyzdžiui, *Išminties* nuopuolio mitas yra siejamas su jos moteriška aistra, iš kurios gimė blogasis pasaulio kūrėjas Demiurgas. Taip pat negalima atmesti ir *minties*, jog gnosticizmo dualistinei sistemai sąvokos, atspindinčios skirtingus poliūs, buvo parankios ir dėl šios priežasties gausiai vartotos įvairiuose kontekstuose. Vis tik galima pastebėti tendenciją moteriškiems vaizdiniais dažniau priskirti neigiamą krūvį.

Pavyzdžiui, sąvoka *tėvas* beveik be išimties konotuojama teigiamai, taip pat ir *Evangelijoje pagal Pilypą*. Gnostikai laikomi Tėvo (πειωτ) *sėkla* (πσπερμα), kuri bus išganyta. Vaizdinija, susijusi su *sėkla*, priskiriama vienai iš seniausių gnostinių sistemų – setianizmui⁶⁹. Šioje sistemoje gnostikai save tapatino su Seto palikuonimis, o visą likusią žmoniją laikė Kaino vaikais. Kitoms gnosticizmo atšakoms, kartu ir valentinizmui, kuriam priskiriama *Evangelija pagal Pilypą*, taip pat būdingas kalbėjimas apie *sėklą*, tačiau dažniausiai šis kalbėjimas transformuojamas į šiek tiek kitoki naratyvą. *Sėkla* (πσπερμα) yra laikoma išrinktoji giminė (ἡγενος), gnostikai, kuriems skirta sugrįžti pas Tėvą. *Evangelijoje pagal Pilypą* užsimenama apie šią giminę, jai įvardyti pasitelkiamas graikiškas žodis γενος: αγω

⁶⁵ Isenberg, Wesley W., *op. cit.*, 136.

⁶⁶ Plg.: 71, 3-15 pasaže aprašoma vieta, kurioje buvo pradėtas Kristus. Ji vadinama ηασρος; 69, 1-5 rašoma apie ritualą, kuriame negali dalyvauti gyvūnai, vergai ir nešvarios moterys. Šis ritualas taip pat vadinamas ηασρος.

⁶⁷ Žr. 63, 30-32: *O Išmintis, kuri yra vadinama bergždžia, ji yra angelų motina.*

⁶⁸ Žr. 83, 32: *Nežinojimas yra viso blogio motina.*

⁶⁹ Stroumsa, Gedaliahu A. G. 1984. *Another Seed. Studies in Gnostic Mythology*. Leiden: Brill, 169–170.

πσπερμα μῆψηρε μῆρῳμε πειειγενος νᾶληθεινον σεῖρονμαζε ἡμοῦ ἔμ πκοσμος † ναει νε πμα † ετογωσοπ ἡμαγ ἡβι ἡωηρε ἡπνημφων⁷⁰.

Šioje ištraukoje gnostikai, priklausantys išrinktajai giminei, vadinami ne tik *tikraja gimine* (πειειγενος νᾶληθεινον), bet ir *Žmogaus Sūnaus sėkla* (πσπερμα μῆψηρε μῆρῳμε). Visame *Evangelijos pagal Pilypą* tekste sąvoka *Žmogaus Sūnus* yra sistemiškai išverčiama į koptų kalbą, ne transliteruojama. Teksto ištraukoje yra nemažai lakūnų, todėl sunku tiksliai suvokti šio junginio prasmę. Daugiau informacijos paaiškėja atsižvelgus į kitą pasažą, kuriame minima sąvoka: ψωσοπ ἡβι πωηρε μῆρῳμε αγω ψωσοπ ἡβι πωηρε μῆρῳμε πωοεις πε πωηρε μῆρῳμε αγω πωηρε μῆρῳμε ἡπρωμε πε πετ ᾠωντ ἔιγῆ πωηρε μῆρῳμε απωηρε ἡπρωμε χι ἡτοοτγ ἡππουτε ετρεψωντ ὀηνταῦ ἡμαγ ετρεψχοπ⁷¹. Kitaip negu daugelyje gnostinių tekstų, sinoptinėse evangelijose *Žmogaus Sūnus* yra vienas iš svarbiausių mesianistinių įvardijimų⁷². George Eldonas Laddas nurodo, jog Apaštalų darbuose ir laiškuose nėra jokių įrodymų, jog ankstyvojoje Bažnyčioje kas nors taip įvardydavo Jėzų⁷³. Tačiau gnostiniuose šaltiniuose *Žmogaus Sūnus* gali nurodyti į dangiškąjį žmogų (ἄνθρωπος), vieną iš emanacijų, pagal kurio atvaizdą sukurti visi žmonės. Šiuose tekstuose *Žmogaus Sūnus* pažymi gnostiko viduje gyvenančią dangiškąją kibirkštį⁷⁴.

Nepaisant to, *Evangelijoje pagal Pilypą* įvardijimas *Žmogaus Sūnus*, kaip ir kanoninėse evangelijose, reiškia Kristų. Cituotas pasažas šią idėją perteikia labai aiškiai: *Žmogaus Sūnus* yra Viešpats (πωοεις πε πωηρε μῆρῳμε), o *Žmogaus Sūnaus sūnų* (πωηρε μῆρῳμε ἡπρωμε) galime suvokti kaip gnostiką, per Kristų užgimusį iš naujo.

3.3. Graikų filosofiniai terminai

Graikų filosofinė mintis, be abejonės, padarė didelę įtaką krikščionybei. Tai galima pastebėti ne tik ortodoksinei krikščionybei priskiriamuose tekstuose, bet ir gnostiniuose šaltiniuose, tarp jų ir *Evangelijoje pagal Pilypą*. Tačiau filosofinės idėjos šiuose raštuose patyrė transformaciją, jas smarkiai nutolinusią nuo neoplatonistinių šaltinių, iš kurių buvo perimtos⁷⁵.

Visos iš graikų filosofijos paveldėtos sąvokos *Evangelijoje pagal Pilypą* yra transliteruojamos iš graikų kalbos, evangelijoje jų nėra itin gausu. Šiame poskyryje aptarsime kelias svarbesnes tekste pasitelkiamas sąvokas, neskirstydami jų į semantinius laukus (minėtų sąvokų palyginti nedaug, jog būtų galima jas skirstyti). Kalbėsime apie konkrečių pasažų terminus, reikšmingus *Evangelijos pagal Pilypą* kontekste.

⁷⁰ Žr. 76, 1-6: [...] ir *Žmogaus Sūnaus sėkla*. Ši tikroji giminė yra pagarsėjusi pasaulyje † kad vestuvių menės sūnūs gyvena.

⁷¹ Žr. 81, 15-24: *Yra Žmogaus Sūnus ir yra Žmogaus Sūnaus sūnus. Viešpats yra Žmogaus Sūnus, o Žmogaus Sūnaus sūnus yra tas, kuris kuria per Žmogaus Sūnų. Žmogaus Sūnus gavo iš Dievo sugebėjimą kurti. Taip pat jis gali susilaukti.*

⁷² Ladd, George Eldon. 1993 (2nd. edition). *A Theology of New Testament*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 144.

⁷³ *Ibid*, 144.

⁷⁴ Plg. *Evangelijoje pagal Mariją* 8, 16-22: *Žmogaus Sūnus iš tiesų yra tas, kuris yra jumyse. Sekite paskui jį. Tie, kurie jo ieško, jį atras. Taigi eikite ir skelbkite karalystės Evangeliją.*

⁷⁵ Stead, Christopher. 1994. *Philosophy in Christian Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 60–70.

Pradėsime nuo termino εἰκών (*atvaizdas*). Šis žodis į koptų kalbą transliteruojamas dviem būdais: ρΙΚΩΝ, ΘΙΚΩΝ. Evangelijos tekste *atvaizdas* yra vienas dažniausių terminų, daugelyje paragrafų siejamas su *vestuvių menės* sakramentu. Εἰκών neretai tekste pasirodo su kita iš graikų filosofijos perimta sąvoka πτυχος (gr. τύπος; *pavyzdys*), pvz.: ΤΑΛΗΘΕΙΑ ΠΠΕΣΕΙ ΕΠΚΟΣΜΟΣ ΕΣΚΑΚΑΖΗΥ ΑΛΛΑ ΝΤΑΣΕΙ ΖΝ ΝΤΥΠΟΣ ΜΝ ΝΖΙΚΩΝ ΦΝΑΧΙΤΕ ΔΝ' ΝΚΕΡΗΤΕ ΟΥΝ ΟΥΧΠΟ ΝΚΕΣΟΠ' ΟΡΟΠ ΜΝΝΟΟΥΖΙΚΩΝ ΝΧΠΟ ΝΚΕΣΟΠ' ΟΥΕ ΑΛΗΘΕΩΣ ΑΤΡΟΥΧΠΟΥΥ ΝΚΕΣΟΠ ΖΙΤΝ ΤΖΙΚΩΝ ΔΩ ΤΕ ΤΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΑΥΘ ΘΙΚΩΝ ΖΙΤΝ ΘΙΚΩΝ ΟΥΕ ΕΤΡΕΣΤΩΟΥΝ ΠΝΥΜΦΩΝ ΜΝ ΘΙΚΩΝ ΖΙΤΝ ΘΙΚΩΝ ΟΥΕ ΕΤΡΟΥΕΙ ΕΖΟΥΝ ΕΤΑΛΗΘΕΙΑ ΕΤΕ ΤΑΕΙ ΤΕ Τ' ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ⁷⁶. Šioje ištraukoje vartojami ne tik du minėtieji terminai, bet taip pat randame ir kitas dvi svarbias sąvokas: ΤΑΝΑΣΤΑΣΙΣ (gr. ἀνάστασις; *prisikėlimas*) ir ΤΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ (gr. ἀποκατάστασις; *atnaujinimas*).

Graikišką sąvoką εἰκών pirmiausia kyla mintis sieti su εἰκασία, žemiausia realybės grandimi Platono linijos palyginime⁷⁷, pagal kurį regimoji pasaulio dalis yra idėjų pasaulio atvaizdas (εἰκών)⁷⁸. Krikščioniškuose kontekstuose ši sąvoka (εἰκών) gali būti vartojama tiesiogine prasme kaip tam tikro materialaus objekto atvaizdas ir metaforiškai kaip dalykas, reprezentuojantis nematerialią realybę⁷⁹. Ši gana mįslingą *Evangelijos pagal Pilypą* pasažą galima suvokti išsiaiškinus, ką kiekvienoje frazėje žymi besikartojanti sąvoka ρΙΚΩΝ.

Pirmame ištraukos sakinyje ρΙΚΩΝ vartojamas metaforiškai ir nurodo į pasaulyje egzistuojančius tiesos atvaizdus, per kuriuos galima ją atpažinti. Pasakymas, jog *tiesa neatėjo nuoga* primena kitus evangelijos pasažus, kur yra rašoma apie *rūbą, apsivilkimą*. Žodis *rūbas* juose vartojamas dvejopai: priklausomai nuo konteksto, jis gali žymėti dvasinį statusą, žemiškumo transcendenciją (gnostikas, norėdamas priartėti prie dieviškumo, apsisvelka tam tikrą dvasinį drabužį⁸⁰) arba *rūbas* gali žymėti materialumą, kurio siela turi atsikratyti⁸¹. Tam tikrą *rūbą* apsilvilti turi ir tiesa, apsireikšdama pasaulyje: tam, kad būtų atpažinta, ji privalo *apsivilkti* materialybe – *pavyzdžiais* ir *atvaizdais* (ΝΤΥΠΟΣ ΜΝ ΝΖΙΚΩΝ).

Hansas-Martinus Schenke teigia, jog šioje evangelijos ištraukoje rašoma apie sakramentinę gnostikų praktiką, kurios metu gnostikui suteikiama galimybė priartėti prie tikrosios realybės, tiesos, gnosio⁸². *Atgimimas* (ΤΑΝΑΣΤΑΣΙΣ) ir jo *atvaizdas* (ΘΙΚΩΝ) nurodo būtent į šią praktiką – atgimimo žemiškoji kopija (atgimimo atvaizdas) yra gnostinės misterijos, kurių metu gnostikas užgimsta iš naujo. Tolesniuose tos pačios ištraukos sakiniuose (ΘΙΚΩΝ ΖΙΤΝ ΘΙΚΩΝ ΟΥΕ ΕΤΡΕΣΤΩΟΥΝ (*Atvaizdas turi vėl iškilti per atvaizdą*)) sąvoka ΘΙΚΩΝ žymi ir gnostiką (gnostikas yra savo angeliškojo antrininko atvaizdas), ir pačias gnostines

⁷⁶ Žr. 67, 9–19: *Tiesa į pasaulį neatėjo nuoga, bet atėjo per pavyzdžius ir atvaizdus. Pasaulis neįgis tiesos jokiū kitu būdu. Yra atgimimas ir atgimimo atvaizdas. Iš tiesų reikia užgimti vėl per atvaizdą. Per kurį? Prisikėlimo. Atvaizdas turi vėl iškilti per atvaizdą. Jaunikis ir atvaizdas per atvaizdą turi įžengti į tiesą, kuri yra atnaujinimas.*

⁷⁷ Plato. 2013. *Republic, Volume II: Books 6–10*. Christopher Emlyn-Jones, William Preddy, eds. and transl. Cambridge, MA: Harvard University Press, 509e.

⁷⁸ Peters, F. E. 1967. *Greek Philosophical Terms. A Historical Lexicon*. London: University of London Press Limited; s.v. eikon.

⁷⁹ Plg.: Lampe, G. W. H., *op. cit.*; s.v. εἰκών; Danke, Frederik William, *op. cit.*, s.v. εἰκών.

⁸⁰ Plg.: 70, 5-6: ΝΕΝΤΑΖΤ ΖΙΩΟΥ ΠΠΤΕΛΕΙΟΝ ΠΟΥΘΕΙΝ ΜΑΡΟΥΝΑΥ ΕΡΟΥΥ ΠΟΙ ΝΔΥΝΑΜΙΣ. *Galios nemato tu, kurie yra apsilvilkę tobula šviesa.*

⁸¹ Plg. 56, 30: [...] ΝΕΤΡΦΟΡΕΙ ΝΤΣ[ΑΡΖ ΝΤΟ]ΟΥ ΠΕ ΕΤΚΗΚΑΖΗΥ. [...] *Tie, kurie vilki kūną, yra nuogi.*

⁸² Schenke, Hans-Martin, *op. cit.*, 375.

apeigas; ΠΝΥΜΦΙΟΝ Μῆ ΘΙΚΩΝ ΖΙΤῆ ΘΙΚΩΝ ΩΥΕ ΕΤΡΟΥΕΙ ΕΞΟΥΝ ΕΤΑΛΛΗΘΕΙΑ (*Jaunikis ir atvaizdas per atvaizdą turi įžengti į tiesą*).

Graikiškas terminas τύπος *Evangelijoje pagal Pilypą* vartojamas kelis kartus. Dar viena ištrauka, kurioje kartu minimi *atvaizdas* ir *pavyzdys* (84): *ΣΕΟΥΝΕ ΔΕ ΕΒΟΛ ΝΒΙ ΜΝΥΣΤΗΡΙΟΝ ΠΤΑΛΛΗΘΕΙΑ ΕΥΟ ΝΤΥΠΟΣ ΖΙ ΖΙΚΩΝ ΠΚΟΙΤΩΝ ΔΕ ΚΕΗΠ ΝΤΟΥ ΠΕ ΠΕΤΟΥΑΑΒ* ἔμ πετογααβ⁸³. Šiuose sakiniuose vėl kalbama apie tiesą, apsireiškiančią netiesiogiai, ir *vestuvių menę*, kuri šįkart yra atskiriama nuo *atvaizdų* ir *pavyzdžių* semantikos, nes jie negali perteikti pačios švenčiausios misterijos.

Kitame pasakyme žodis τυπος taip pat siejamas su sakramentine praktika: ΠΠΟΤΗΡΙΟΝ' ΜΠΩΛΗΛ ΟΥῆΤΑΥ ΗΡΠ' ΜΝΑΥ ΟΥῆΤΑΥ' ΜΟΥ ΕΥ'ΚΗ ΕΖΡΑΪ ΕΠΤΥΠΟΣ' ΜΠΕΣΝΟΥ' ΕΤΟΥΡΕΥΧΑΡΙΣΤΕΙ ΕΧΩΥ ΚΜΟΥΖ ΕΒΟΛ ἔμ π<πνα> ΕΤΟΥΑΑΒ ΑΥΩ ΠΑ ΠΤΕΛΕΙΟΣ ΤΗΡΥ ΡΡΩΜΕ ΠΕ⁸⁴. Ericas Segelbergas, tirdamas šią ištrauką, rašo, jog sąvoka *maldos taurė* (ΠΠΟΤΗΡΙΟΝ' ΜΠΩΛΗΛ) yra graikiškos sąvokos εὐχέλαιον analogija. Šis terminas nurodo *maldos aliejų*, frazė, vartotą Bizantijos graikų kalboje sergančiųjų patepimui⁸⁵ įvardyti. Mokslininkas minėtą ištrauką sieja su Pirmuoju Jono laišku, kuriame taip pat rašoma apie *vandenį ir kraują*⁸⁶ – laiško kalba atliepia Rytų Bažnyčių sakramentinės praktikos sampratą. Šiame kontekste sąvoka τυπος vartojama tiesiogine prasme⁸⁷, jos filosofinis krūvis nėra svarbus. Tokie pasažai verčia susimąstyti, kodėl vertėjas nepasirinko gimtosios kalbos žodžio, bet paliko graikišką sąvoką, kuri nėra itin reikšminga. Vienas iš atsakymų gali būti jau minėtoji graikų kalbos prestižo svarba.

Kitas platoniškasis tekste vartojamas terminas yra εἶδος (*idėja*). Kitaip negu εἰκών, ši sąvoka visame evangelijos tekste pasirodo tik vieną kartą, 79, 20 paragrafe: ΤῆΝΤΟΥΟΙΕ ΜΠΚΟΣΜΟΣ ΖΙΤῆ ΚΤΟΥΥ ΜΕΙΔΟΣ⁸⁸. Toliau vardijami keturi pavidalai (vanduo, žemė, vėjas ir šviesa), svarbūs ūkininkavimui. Dievo ūkininkavimui taip pat reikalingi keturi pavidalai (šis žodis tekste praleidžiamas) – tikėjimas, viltis, meilė ir pažinimas (ΟΥΠΙΣΤΙC ΜΠΝΟΥΖΕΛΠΙC ΜΠΝΟΥΑΓΑΠΗ Μῆ ΟΥΓΝΩCΙC). Pirmame sakinyje εἶδος yra pasitelkiama viena iš šalutinių prasmų⁸⁹, kuri vargu ar gali būti siejama su idėjų pasauliu platoniškąja prasme. Jei šis žodis būtų pavartotas antrame sakinyje, kuriame kalbama apie abstrakčias idėjas, galbūt būtų įmanoma išvelgti sąsają.

Toliau aprašysime ir vieną iš stoicizmui priskiriamų sąvokų. Šis terminas perimtas dar iš Platono. *Evangelijos pagal Pilypą* tekstas atspindi savitą termino interpretaciją, kurioje abi vartosenos persipina. Vienas iš gnostiniuose šaltiniuose neretai pasitaikančių,

⁸³ 84, 14-16: *Tiesos paslaptys yra atskleidžiamos, nors ir pavyzdžiu, ir atvaizdu. Tačiau vestuvių menė lieka paslėpta. Ji yra švenčiausia iš to, kas švenčiausia.*

⁸⁴ Žr. 75, 16: *Maldos taurėje yra vynas ir vanduo, nes ji yra paskirta kaip kraujo pavyzdys, už kurį yra dėkojama.*

⁸⁵ Segelberg, Eric. 1960. The Coptic-Gnostic Gospel According to Philip and Its Sacramental System. *Nu-men* 7(2), 189–200, 195.

⁸⁶ Žr. 1 Jn 5, 6-8: *Tasai yra, kuris atėjo per vandenį ir kraują: Jėzus Kristus; ne vien per vandenį, bet per vandenį ir kraują. Ir Dvasia tai paliudija, nes Dvasia yra tiesa. Mat yra trys liudytojai: Dvasia, vanduo ir kraujas, ir šie trys sutaria.*

⁸⁷ Plg. Lampe, G. W. H., *op. cit.*; s.v. τύπος.

⁸⁸ Žr. 79, 20: *Ūkininkavimas pasaulyje yra įmanomas dėl keturių pavidalų.*

⁸⁹ LSJ, s.v. εἶδος.

stoicizmui svarbių terminų – ἐπιθυμία – kelis kartus pavartotas ir analizuojamos evangelijos tekste: πετῆνην ἔβωλ εἰς πικροσμοσ π̄σ̄ετ̄η̄σ̄εμᾱρ̄τε̄ η̄μο̄σ̄’ ε̄τῑ δε̄ η̄ε̄ρ̄η̄ π̄κοσμοσ̄ φο̄υον̄[ε] ἔβωλ̄ δε̄ κ̄χοσε̄ ᾱτε̄πῑθῡμιᾱ η̄π̄[...][ϕ][...][ε] [η]η̄ ἔ̄ρ̄τε̄ φο̄ η̄χο̄ε̄ις̄ ᾱ...[...][ε]. Citojama ištrauka yra išlikusi fragmentiškai, tačiau, galima pastebėti, kad po sakinio apie troškimą, minima ir *baimė* (ἄ̄ρ̄ε̄). Gnostikas, nebepavaldus materialiam kūnui, tampa viršesnis už žemiškas emocijas, kaustančias jį žemėje.

Išvados

Graikų kalbos autoritetas neabejotinai paveikė į koptų kalbą verstus teologinius ir filosofinius tekstus. Šios kalbos įtaka tokia žymi, jog didžioji dalis krikščioniškų, tiek ortodoksinių, tiek dabar heterodoksinėmis laikomų sąvokų, buvo transliteruojamos. Nepaisant to, kai kuriems terminams pavyko išvengti „graikizacijos“ proceso: kitaip negu daiktavardinės sąvokos, veiksmožinės sąvokos daug dažniau yra koptiškos kilmės.

Jei veiksmožodis graikiškos kilmės, priešingai, jis „koptizuojamas“, pavyzdžiui, jam pritaikomas koptiškas formantas \bar{p} (kilęs iš koptiško veiksmožodžio *ε̄πε̄*, reiškiančio *daryti*), kuris veiksmožodį natūralizuoja koptiškame tekste. Taip pat jei tekste vartojamas daiktavardis yra graikiškos kilmės, veiksmožodis, kuris turėtų būti šio daiktavardžio derivatas, nebūtinai bus graikiškas; galimas ir priešingas variantas. Teksto vertėjas ar vertėjai šiuo aspektu nėra nuoseklūs; nepastebima sistemiškumo, galinčio paaiškinti, kodėl daiktavardinės sąvokos ir iš jų padaryti veiksmožodžiai kartais priklauso tai pačiai kalbai.

Evangelijoje pagal Pilypą neretai pasitaikanti vertimo praktika – vartoti tą pačią sąvoką tiek graikiškai, tiek koptiškai, kartais net tame pačiame paragrafe. Daugelis mokslinių studijų tokius pavyzdžius vadina vertėjo aplaidumo klaida arba laiko viena iš tuometės vertimo praktikos ypatybių. Iš tiesų, tiriant atskirose ištraukose vartojamas sąvokas, neįmanoma pastebėti prasminių skirtumų ar įtarti, jog vertėjas siekia atskleisti kitokį sąvokos atspalvį, vartodamas ją koptiškai ar graikiškai.

Vertime į koptų kalbą galima pastebėti ir mėginimų atkartoti graikiškame originale galimai egzistavusį žodžių žaismą. Kartais bandymas žaisti žodžiais būdingas ir

⁹⁰ Žr. 65, 28-32: *Jis, kuris ateina iš pasaulio, jie negali jo ilgiau sulaukyti, nes jis buvo pasaulyje. Yra akivaizdu jį esant virš troškimo [...] ir baimės. Jis yra valdovas [...]. Jis yra viršesnis už pavydą.*

⁹¹ Peters, F. E., *op.cit.*; s.v. *epithymia*.

⁹² Pvz., *Jono Apokrifė* (NHC II, 1. 18.2-20), dar viename Nag Hammadi bibliotekai priklausančiame tekste, materija yra apibūdinama kaip motina keturių demonų, siejamų su malonumo, troškimo, sielvarto ir baimės aistromis.

koptiškos kilmės sąvokoms. Tokiu atveju iškyla klausimas dėl pasakymo kilmės arba manoma, jog vertėjas iš tiesų siekė perteikti tam tikrą originalią frazeologiją. Taip pat nereikėtų atmesti galimybės, jog vertėjas leido sau prisidėti prie teksto kūrybinio proceso ir patobulinti vertimą.

Krikščioniškos kilmės sąvokos, randamos *Evangelijoje pagal Pilypą*, nėra verčiamos sistemiškai, todėl kiekvieną kartą reikia atsižvelgti į tiriamą teksto vietą. Be abejonės, evangelijos teksto išskirtinis žanrinis pobūdis, naratyvo nebuvimas, galėjo daryti didelę įtaką vis pridodant ar išimant skirtingus paragrafus, interpoliuojant norimą, vertėjui parankią medžiagą. Šis aspektas taip pat galėjo daryti poveikį viso teksto vertimo nuoseklumui.

Šaltiniai

- Biblija arba Šventasis Raštas. Senasis Testamentas, Naujasis Testamentas.* 2009. Senąjį Testamentą vertė A. Rubšys, Naująjį Testamentą vertė Č. Kavaliauskas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
- Layton, Bentley. 1989: On the Origin of the World. *The Coptic Gnostic Library. A Complete Edition of The Nag Hammadi Codices 2.* James McConkey Robinson, ed. Leiden: Brill, https://doi.org/10.1163/9789004228900_cgl_aotootw.
- Moraldi, L. 1993 (2 ediz.). *I vangeli gnostici. Vangeli di Tomaso, Maria, Verità, Filippo.* Milano: Gli Adelphi.
- Pearson, B. 1981: Nag Hammadi Codices IX and X. *The Coptic Gnostic Library. A Complete Edition of The Nag Hammadi Codices 2.* James McConkey Robinson, ed. Leiden: Brill, https://doi.org/10.1163/9789004228900_cgl_ac9f.
- Plato. 2013. *Republic, Volume II: Books 6–10.* Edited and translated by Christopher Emlyn-Jones, William Preddy. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Robinson, James McConkey, ed. 1974. *Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices: Codex II.* Leiden: Brill.
- Schenke, Hans-Martin. 1997. *Das Phillipus Evangelium (Nag Hammadi Codex II, 3).* Berlin: Akademie Verlag GmbH.

Literatūra

- Crum, W. E. 1939. *A Coptic Dictionary.* Oxford: Clarendon Press.
- Černý, Jaroslav. 1976. *Coptic Etymological Dictionary.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Danke, Frederik William, ed. 2000 (3rd. edition). *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (based on Walter Bauer's *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*), <https://doi.org/10.1086/366627>.
- Frisk, Hjalmar. 1960. *Griechishes Etymologisches Wörterbuch.* Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.
- Grant, Robert M. 1961. The Mystery of Marriage in the Gospel of Philip. *Vigiliae Christianae* 3(3), 129–140, <https://doi.org/10.1163/157007261x00137>.
- Isenberg, Wesley W. 1989: The Gospel according to Philip. Introduction. *Nag Hammadi Codex II, 2–7.* Bentley Layton, ed. Leiden: Brill.
- Jakaitienė, Evalda. 1980. *Lietuvių kalbos leksikologija.* Vilnius: Mokslas.
- Ladd, George Eldon. 1993 (2nd. edition). *A Theology of New Testament.* Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Lambdin, Thomas O. 1983. *Introduction to Sahidic Coptic.* Macon: Mercer University Press.
- Lampe, G. W. H. 1961. *A Patristic Greek Lexicon.* Oxford: Clarendon Press.
- Layton, Bentley. 2007. *Coptic in 20 Lessons.* Peeters: Leuven, Paris, Dudley.
- Liddell, H. G., R. Scott & H. S. Jones, eds. 1940 (9th edition). *Lexicon of Classical Greek.* Oxford: Oxford University Press.

- Marjanen, Antti. 1996. *The Woman Jesus Loved. Mary Magdalene in Nag Hammadi and Related Documents*. Leiden: Brill.
- Muraoka, Takamitsu. 2009. A Greek-English Lexicon of the Septuagint, Louvain, Paris, Walpole: Peeters.
- Painchaud, Louis. 1996. La composition de l'Évangile selon Philippe (NH II, 3): une analyse rhétorique. SBL Seminar Papers, 35–66.
- Peters, F. E. 1967. *Greek Philosophical Terms. A Historical Lexicon*. London: University of London Press Limited.
- Schenke, Hans-Martin. 1959. Das Evangelium nach Philippus. Ein Evangelium der Valentinianer aus dem Funde von Nag Hammadi. *TLZ* 84, <https://doi.org/10.1515/9783110312355.140>.
- Segelberg, Eric. 1960. The Coptic-Gnostic Gospel According to Philip and Its Sacramental System. *Numen* 7, 189–200, <https://doi.org/10.1163/156852760x00109>.
- Stead, Christopher. 1994. *Philosophy in Christian Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stroumsa, Gedaliahu A. G. 1984. *Another Seed. Studies in Gnostic Mythology*. Leiden: Brill, [https://doi.org/10.1016/0048-721x\(86\)90029-1](https://doi.org/10.1016/0048-721x(86)90029-1).
- Thomassen, Einar. 1997: How Valentinian is the Gospel of Philip. *Nag Hammadi Library after Fifty Years*. John E. Turner & Anne McGuire, eds. Leiden: Brill.
- Turner, Martha Lee. 1996. *Gospel according to Philip. The Sources and Coherence of an Early Christian Collection*. Leiden: Brill.
- Villeneuve, André. 2016. *Nuptial Symbolism in Second Temple Writings, the New Testament and Rabbinic Literature*. Leiden: Brill, https://doi.org/10.1163/9789004316263_007.
- Wilson, R. McL. 1962. *The Gospel of Philip*. London: A. R. Mowbray & Co. Limited.